

УДК 373.3.091.12

викладач Хитра З. М.

Університетського коледжу

Київського університету імені Бориса Грінченка

КРИТЕРІЙ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЦЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Анотація. У статті розглянуто поняття готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС, визначено її критерії, показники та рівні. На основі системи критеріїв та показників, що відображають готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС, було виокремлено три рівні його готовності до вказаної діяльності: репродуктивний, продуктивний та творчий.

Ключові слова: готовність, рівні готовності, критерії, підготовка вчителя, цлісна картина світу, формування в учнів цлісної картини світу, майбутні вчителі початкової школи, професійна освіта.

Аннотация. В статье рассматривается понятие готовности будущего учителя младшей школы к формированию в учащихся целостной картины мира, определены ее критерии и уровни. На основе системы критериев и показателей, которые отображают готовность будущего учителя младшей школы к формированию в учащихся ЦКМ, было выделено три уровня его готовности: репродуктивный, продуктивный и творческий.

Ключевые слова: готовность, уровни готовности, критерии, підготовка учителя, целостная картина мира, формирование в учащихся целостной картины мира, будущие учителя младших классов, профессиональное образование.

Annotation. The article deals with the concept of primary school teachers' readiness, its criteria and indicators, to form the students' holistic world view. Based on criteria system and indicators that reflect the primary school teachers' readiness to form the students' holistic world view there were determined three levels of readiness to perform the activities: reproductive, productive and creative.

Key words: readiness, the levels of readiness, criteria, training of teachers, scientific picture of the world, formation of pupils' scientific picture of the world, future primary school teachers, professional education.

Постановка проблеми. Сучасні умови суспільного розвитку України потребують переходу вищої школи на нову концепцію підготовки майбутніх спеціалістів, її постійного вдосконалення, підвищення рівня професіоналізму, компетентності, духовно-світоглядної культури вчителя. Завдання, визначені Національною доктриною розвитку освіти в ХХІ столітті, передбачають забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної та практичної підготовки фахівців.

Аналіз актуальних досліджень. Комплексність, теоретична і практична значущість проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи визначили широту і інтенсивність її дослідження в професійній педагогіці та психології. Теоретичні та методичні аспекти підготовки вчителя висвітлені в працях О. Абдуліної, Ю. Бабанського, С. Гончаренка, І. Зязуна, С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Митника, О. Мороза, О. Пехоти, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Сухомлинського, Л. Хоружої, А. Цимбалару та ін. Розробці психологічних основ підготовки вчителя, дослідженню, педагогічної майстерності присвячені праці В. Андреєва, П. Давидова, В. Лозової, В. Паламарчук, С. Сисоєвої та ін.

Проблему формування в учнів цілісності знань досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, як Р. Арцишевський Н. Бібік, С. Гончаренко, К. Гуз, В. Ільченко, О. Ільченко, І. Лернер, Н. Міщук, Н. Медведєва, А. Степанюк, І. Цехмістро, А. Цимбалару, М. Шептуховського, О. Ярошенко та ін.

Незважаючи на вагомість досліджуваних питань у контексті реформування професійної освіти, запити практики, наявність певних теоретико-методичних напрацювань, проблема підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу (ЦКС) ще вивчена недостатньо.

Зазначене вище свідчить про те, що підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС є актуальним проблемою в діяльності ВНЗ і потребує нових підходів до її оптимального розв'язання.

Мета статті схарактеризувати критерії, показники і рівні готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС.

Виклад основного матеріалу. З метою оцінювання ефективності системи підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС нами розроблено комплекс критеріїв, показників і рівнів, за якими можна встановити цю готовність.

У нашому дослідженні готовність майбутнього вчителя початкових класів до формування в учнів ЦКС розглядається як компонент готовності до педагогічної діяльності. Ця готовність є особистісним утворенням, що опосередковує залежність між ефективністю діяльності педагога і його спрямованістю на вдосконалення свого професіоналізму.

Для нас це означає, що будь-яка вузькоспеціалізована підготовка фахівця не може здійснюватися ефективно, якщо не супроводжується підготовкою загальною.

Узагальнення наукових підходів дозволило нам сформулювати поняття «готовність майбутнього вчителя до формування в учнів ЦКС» - як складне соціально-педагогічне утворення, що включає комплекс цінностей, систему професійно-педагогічних знань та компетенцій, які входять до змісту природничих, соціально-гуманітарних, професійно зорієнтованих дисциплін про сутність та технології формування в учнів ЦКС, спрямованістю

професійно-педагогічних умінь і навичок щодо їх практичного використання з учнями.

У нашому дослідженні готовність майбутнього вчителя до формування в учнів ЦКС полягає в наявності в нього освітніх мотивів та потреб, спрямованості особистості, що проявляється у позитивних установках відповідно педагогічної діяльності; прагненні самореалізації; моральній відповідальності, що проявляється в світоглядних орієнтаціях людини, активній життєвій та професійній позиціях, культурі спілкування; опануванні системи професійних компетентностей; вмінні самостійно проектувати мету, завдання, методи, форми та засоби формування в учнів ЦКС, оцінювати ефективність навчальних технологій; здійснювати моніторинг та корекцію власної діяльності; реалізувати набуті знання для здійснення самореалізації особистості в майбутній професійній діяльності, а також потребі у неперервній професійній освіті.

Базуючись на наукових підходах І. Дичківської [3], яка досліджуючи структуру готовності до інноваційної педагогічної діяльності, виокремлює в ній мотиваційний, когнітивний, креативний та рефлексивний компоненти, нами розроблено структуру готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС.

Готовність вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС розглядається нами як система, якій притаманні наявність певних компонентів, внутрішньої структури зв'язків між цими компонентами, а також їхніми елементами, певного рівня цілісності. На нашу думку, структура готовності вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС складається з наступних компонентів, які взаємообумовлені та пов'язані між собою, а саме, духовно-психологічного, змістового, процесуального та рефлексивного.

Відповідно до визначеного поняття готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС та структури (духовно-психологічний, змістовий, процесуальний, рефлексивний компоненти), згідно із державним стандартом освіти за напрямом 0101 «Педагогічна освіта» за спеціальністю 5.01010201 «Початкова освіта», з метою діагностування готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС нами розроблено комплекс критеріїв і показників, за якими можна встановити сформовані рівні готовності студентів до цієї діяльності.

Розробляючи критеріальну базу готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС, ми врахували наукові дослідження В. Белінова, Г. Ліндсей, Т. Лукіної, С. Мартиненко, В. Моляко [1; 5; 6; 10].

Відтак, опис критеріальної бази готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС потребує аналізу базових понять: «критерій», «показник», «рівень».

У Тлумачному словнику української мови поняття «критерій» визначається як «підстава для оцінювання, визначення або класифікації чогось; мірило» [2, 465].

Як зазначає В. Белінов, в науці поняття «критерій» часто трактують як мірило, на основі якого здійснюється оцінка будь-якого об'єкта, за ознаками, що дають можливість оцінити його стан, якість і рівень розвитку. Критерії конкретизуються в показниках [1, 40].

Подібної думки дотримується М. Кларк, яка розкриває поняття «критерій» як «ознака, мірило, на підставі якого проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь; міра думки, оцінки якого-небудь явища» [40,67].

Ми погоджуємося з думкою Л. Колбіної, яка вважає, що «у найбільш загальному значенні критерій – це важлива і визначальна ознака, яка характеризує різні якісні аспекти явища, його сутність, а показник становить собою кількісну характеристику явищ і процесів, які дають змогу зробити висновок про їх стан у динаміці» [5, 143].

Відповідно до загальних вимог теорії та практики професійної освіти, критерії мають відображати основні закономірності формування особистості та відображати зв'язки між усіма компонентами досліджуваної системи.

На думку Г. Малик, при визначені критеріїв варто враховувати: 1) необхідність інтегрування професійних і ключових компетенцій та відображення їх цілісної структури у таких елементах, як знання, пізнавальні та практичні вміння, мотиви, цінності, професійно значущі якості особистості; 2) динаміку, поступовість й кумулятивність їх формування на різних етапах професійної підготовки фахівця [7,75].

У контексті нашого дослідження, ми погоджуємося з думкою С. Мартиненко, яка зазначає, що «критерії сформованості готовності майбутнього вчителя мають відповідати таким вимогам: вони мають бути впорядкованими в ієрархічну систему, відображати послідовність вирішення завдань навчання та його перспектив, бути наочними і доступними для розуміння всіх учасників експерименту: викладачам і студентам» [9, 340].

Критерії оцінювання діяльності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС нами були визначені з урахуванням змісту поняття «критерій» та з урахуванням специфіки означеного аспекту професійної діяльності вчителя початкової школи.

Визначаючи критерії готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС ми врахували: систему (загальнопредметних, професійних і ключових) компетенцій; динаміку та поступовість формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС на різних етапах професійної підготовки; розвиток творчих здібностей студента; оцінку студентами своєї готовності до формування в учнів ЦКС.

У нашему дослідженні критеріями готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС виступають: аксіологічно-мотиваційний, змістово-теоретичний, операційно-діяльнісний і корекційно-рефлексивний.

За свою сутність та змістовим наповненням перераховані критерії через відповідні показники мають відображати в цілому рівень готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС.

Щодо встановлення сутності поняття «показник», то в Тлумачному словнику української мови подається наступне його трактування: «свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь; дані, що свідчать про кількість чого-небудь» [2,838].

Більш конкретно, на нашу думку, характеризує це поняття Т. Лукіна: «Показник – це узагальнені за певними логічними і математичними правилами дані дослідження, що використовуються для перевірки гіпотез, обґрунтування висновків тощо» [6,44].

Відтак, поняття «критерій» за змістовим наповненням є більш ширшим за поняття «показник», але вони в своїй системній єдності дозволяють встановити, оцінити, охарактеризувати якісні та кількісні характеристики різноманітних процесів або явищ; зробити висновок про їхню динаміку і еволюцію.

Визначаючи критерії і показники готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС відповідно до компонентів структури готовності, ми брали до уваги результати дослідження О. Мариновської [8, 163-177], яка пропонує наступний критеріальний підхід:

- психологічна складова оцінюється за мотиваційним критерієм через показники: наявності особистісно смислових орієнтирів;
- змістова складова оцінюється за когнітивним критерієм через показники: знання системи збору та узагальнення інформації про інновації; систему знань про сутність та специфіку освітніх інновацій;
- процесуальна складова оцінюється за діяльнісним критерієм через показники: наявності чітких знань алгоритмів упровадження; визначення плану дій для впровадження інноваційних педагогічних технологій, сформованість умінь і навичок обґрунтування очікуваних результатів, цілепокладання та соціальна активність тощо;
- рефлексивно-прогностичний критерій вимірюється через показники: сформованості рефлексивних умінь – самооцінка результативності впровадження, самоаналіз проблем, прогнозування майбутньої інноваційної діяльності.

У нашому дослідженні критерії готовності майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ЦКС узгоджуються з її компонентами, а показники відображають її якісні характеристики. Такими критеріями є:

- *аксіологічний-мотиваційний критерій* характеризує стан сформованості духовно-психічного компонента готовності майбутнього вчителя до формування в учнів ЦКС. Він передбачає оцінку сформованості у студентів ціннісно-мотиваційного ставлення до майбутньої професійної діяльності, наявність стійкого інтересу та потреби здійснювати світоглядну роботу в початковій школі;
- *змістово-теоретичний критерій* характеризує стан сформованості змістового компонента готовності майбутнього вчителя до формування в учнів ЦКС. Він передбачає визначення грунтовності опанування природничих, філософських, педагогічних і методичних знань про ЦКС; обізнаність щодо педагогічних технологій формування в учнів ЦКС;
- *операцийно-діяльнісний критерій* характеризує стан сформованості процесуального компонента готовності майбутнього вчителя до формування в учнів ЦКС. Він передбачає оцінку здатності здійснювати доцільний вибір організаційно-методичного інструментарію та педагогічних технологій формування в учнів ЦКС;
- *корекційно-рефлексивний критерій* характеризує стан сформованості рефлексивного компонента готовності майбутнього вчителя до формування в учнів ЦКС. Він передбачає визначення здатності майбутніх учителів початкової школи оцінювати і коригувати власну діяльність щодо формування в учнів ЦКС.

Нами визначено відповідні показники до обраних критеріїв готовності майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ЦКС (таблиця 1).

Показниками аксіологічно-мотиваційного критерію є сформованість у студентів мотиваційно-ціннісного ставлення до формування в учнів ЦКС; усвідомлення значущості та потреби формування в молодших школярів ЦКС; наявність особистісно-смислових орієнтирів у світоглядній діяльності майбутніх учителів.

До показників змістово-теоретичного критерію належать сформованість системи знань студентів про ЦКС, сформованість власної ЦКС; обізнаність щодо педагогічних технологій формування в учнів ЦКС; компетентність в теорії та практиці організації світоглядної освіти.

Показниками операційно-діяльнісного критерію є сформованість уміння здійснювати цілепокладання, визначати завдання і зміст діяльності щодо формування в учнів ЦКС; здатність до систематизації та інтеграції навчального матеріалу; сформованість уміння створювати навчальні моделі та структуро-логічні схеми (СТС).

Таблиця 1

Критерії та показники готовності майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ЦКС

Критерій	Показники
Аксіологічно-мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> - сформованість у студентів мотиваційно-ціннісного ставлення до формування в учнів ЦКС; - усвідомлення значущості та потреби формування в молодших школярів ЦКС; - наявність особистісно-смислових орієнтирів у світоглядній діяльності майбутніх учителів початкової школи.
Змістово-теоретичний	<ul style="list-style-type: none"> - сформованість системи знань студентів про ЦКС, сформованість власної ЦКС; - обізнаність щодо педагогічних технологій формування в учнів ЦКС; - компетентність в теорії та практиці організації світоглядної освіти.
Операційно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> - сформованість уміння здійснювати цілепокладання, визначати завдання і зміст діяльності щодо формування в учнів ЦКС; - здатність до систематизації та інтеграції навчального матеріалу; - сформованість уміння створювати навчальні моделі та структуро-логічні схеми (СТС).
Корекційно-рефлексивний	<ul style="list-style-type: none"> - моніторинг власної професійної діяльності щодо формування в учнів ЦКС; - сформованість уміння здійснювати індивідуальний підхід до учня в ході становлення його світобачення; - виявлення ініціативи щодо майбутньої світоглядної діяльності у навчально-виховному процесі початкової школи.

До показників корекційно-рефлексивного критерію належать моніторинг власної професійної діяльності щодо формування в учнів ЦКС; сформованість уміння здійснювати індивідуальний підхід до учня в ході розвитку його світобачення; виявлення ініціативи щодо майбутньої світоглядної діяльності у навчально-виховному процесі початкової школи.

На основі сукупності критеріїв та показників, що відображають готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС, нами було виокремлено три рівні його готовності до вказаної діяльності: *репродуктивний, продуктивний та творчий*.

Репродуктивний рівень готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС характеризує майбутніх фахівців з нестійкою мотивацією та низькою потребою цілеспрямованого формування в учнів ЦКС. Таким студентам притаманні: недостатні знання про ЦКС; репродуктивний характер знань і вмінь добору доцільних педагогічних технологій формування в учнів ЦКС; непослідовність у здійсненні світоглядної освіти, низький і ситуативний рівень самоаналізу результатів діяльності.

Продуктивному рівню готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС характерні достатньо сформована мотивація і позитивно-ціннісне ставлення студентів до цієї діяльності; базові знання про ЦКС і педагогічні технології її формування в учнів ЦКС; впевнена орієнтація і достатня обізнаність в змісті соціо-природничих наук; стійкі методичні навички створення навчальних моделей і структурно-логічних схем переважно конструктивного характеру; системний самоаналіз результатів професійної діяльності.

Творчий рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ЦКС характеризує усталеність ціннісно-мотиваційної сфери студентів, вмотивованість студента на творче використання педагогічних технологій формування в учнів ЦКС у професійній діяльності; прагнення до самовдосконалення; системність, цілісність і повноту знань та умінь щодо впровадження педагогічних технологій формування в учнів ЦКС; вільну орієнтацію в змісті соціо-природничих наук; розвинуті методичні навички створення навчальних моделей і структурно-логічних схем на творчому рівні; спрямованість на прогнозування та саморегуляцію діяльності.

Висновки. Таким чином, розроблені нами критерії та показники готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів ЦКС, рівні їх оволодіння (репродуктивний, продуктивний та творчий), дають змогу проаналізувати стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу; сприяють диференційованому підходу до їхньої підготовки під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі, а також загальній оцінці її ефективності.

Література:

1. Белинов В.А. *Организация педагогического эксперимента в образовательных учреждениях: методические рекомендации* / В.А. Белинов. – Магнитогорск: МГПИ, 1998. – 40 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1400 с.
3. Дичківська І.М. *Інноваційні педагогічні технології* / Дичківська І.М.– К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

4. Кларк М. Технологія освіти або педагогічна технологія /М.Кларк // Перспективи. Питання освіти. –1983.-№2.-С.77–79.
5. Колбіна Л.А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтирів у молодших школярів.: дис..канд.пед.наук: 13.00.04 / Л.А. Колбіна.–Одеса, 2008. –205 с.
6. Лукіна Т.О. Педагогічні вимірювання та управління якістю освіти // Навчально-методичні матеріали. – К.:2007. –с. 50–60.
7. Малик Г.Д. Умови реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього документознавця: дис...канд..пед.наук:13.00.04 / Малик Галина Дмитрівна.–К., 2011.–350 с.
8. Мариновська О. Я. Формування готовності вчителів до проектно-впроваджувальної діяльності: теорія і практика : [монограф.] / О. Я. Мариновська. –Івано-Франківськ: Симфонія форте; Полтава: Довкілля; К, 2009. –500 с.
9. Мартиненко С.М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: моногр. / С. М. Мартиненко.–К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2008.–434 с.

References:

1. Bely'nov V.A. Organy'zacy'ya pedagogicheskogo ekspery'menta v obrazovatel'nyx uchrezhdeniyax: metody'chesky'e rekomendacy'y' / V.A. Bely'nov. – Magny'togorsk: MGPY, 1998. – 40 s.
2. Vely'kyj tlumachnyj slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy` / Uklad. i golov. red. V.T. Busel. – K.: Irpin':VTF «Perun, 2004.–1400 s.
3. Dy'chkivs'ka I.M. Innovacijni pedagogichni texnologiyi / Dy'chkivs'ka I.M.–K.: Akademvy'dav, 2004. –352 s.
4. Klark M. Texnologiya osvity` abo pedagogichna texnologiya /M.Klark // Perspekty'vy'. Py'tannya osvity'. –1983.-#2.-S.77–79.
5. Kolbina L.A. Pidgotovka majbutnix uchy'teliv pochatkovoyi shkoly` do formuvannya social'no-cinnisny'x oriyenty'riv u molodshy'x shkolyariv.: dy's..kand.ped.nauk: 13.00.04 / L.A. Kolbina.–Odesa, 2008. –205 s.
6. Lukina T.O. Pedagogichni vy'miryuvannya ta upravlinnya yakistyu osvity` // Navchal'no-metody'chni materialy` . – K.:2007. –s. 50–60.
7. Maly'k G.D. Umovy` realizaciyi kompetentnisanogo pidxodu u profesijniy pidgotovci majbutn'ogo dokumentoznavcya: dy's...kand..ped.nauk:13.00.04 / Maly'k Galy'na Dmy'trivna.–K., 2011.–350 s.
8. Mary'novs'ka O. Ya. Formuvannya gotovnosti vchy'teliv do proektno-vprovadzhuval'noyi diyal'nosti: teoriya i prakty'ka : [monogr.] / O. Ya. Mary'novs'ka. –Ivano-Frankivs'k: Sy'mfoniya forte; Poltava: Dovkillya; K, 2009. –500 s.
9. Marty'nenco S.M. Diagnosty'chna diyal'nist` majbutn'ogo vchy'telya pochatkovoy'x klasiv: teoriya i prakty'ka: monogr. / S. M. Marty'nenco.–K.: KMPU im. B.D. Grinchenka, 2008.–434 s.